

משבר הזהות של המיעוט הדרוזי בישראל והדילמה בין ערביות / פלסטיניות לישראליות

תחת סוגיית השייך והזהות של המיעוט הערבי בישראל נמצאת גם העדה הדרוזית, אשר נוהגת באופן מהותי שונה מהמיעוט הערבי, כאשר בני העדה הדרוזית משרתים בצה"ל עוד משנת 1956 ולומדים במערכת חינוך הנפרדת ממערכת החינוך הערבית. יחד עם זאת, הם מקיימים אורח חיים דומה לזה של המיעוט הערבי. ואכן, בהתנהגותם החברתית והפוליטית של הדרוזים בישראל ניתן לראות מאפיינים סותרים של השתלבות, מצד אחד, והיפרדות, מצד שני.¹

בסוף שנת 2019 מנתה אוכלוסיית הדרוזים בישראל כ-145,000 נפשות, גידול של פי עשרה מאז קום המדינה. רוב הדרוזים חיים ב-22 יישובים בצפון המדינה, כאשר היישובים עם מספר הדרוזים הגדול ביותר הם דלית אל-כרמל, עם 16,900 תושבים, וירכא, עם 16,700 תושבים.² בקרב העדה הדרוזית, הדת היא זו המכוונת את ההתנהגות של בני העדה, כאשר השינויים שחלו בחיי הדרוזים במהלך השנים לא פגעו בהשפעתן של הדת והמסורת על התנהגותם. אחד המאפיינים המרכזיים והבולטים בדת הוא חובת הנאמנות לשלטונות במקום מושבם, כל עוד מתאפשר להם לנהל את חייהם על פי אמונתם.³

גם בעידן המודרני, ממשיכה העדה להיות מסורתית ושמרנית, מונהגת על ידי הנהגה דתית ומשמרת את מאפייניה הייחודיים וניהול אורח החיים על פי ערכיה. ההתנהגות הדתית, החברתית והפוליטית של הדרוזים מושפעת במידה רבה מהעיקרון הדתי המכונה "תקיה", אשר מנחה אותם לנהוג בדרך אשר תבטיח את הישרדותם. הם נוטים להצטרף אל מי שנתפס בעיניהם כצד החזק, ועל כן מביעים תמיכה בישראל ובמוסדות השלטון. גישה זו מעודדת יחס של אמון כלפי נאמנותם למדינה ומסייעת להם להשתלב בחברה, בצבא, במערכות שלטון ומוסדות מדינה ציבוריים, ואף לשרת בתפקידים בכירים עם סיווג ביטחוני גבוה.⁴

המדיניות של ישראל בנוגע לעדה הדרוזית מבוססת על עיקרון של התבדלות לאומית-דתית והשתלבות בחברה הישראלית. השירות בצבא מעניק לדרוזים את ההזדמנות להפגין את נאמנותם למדינה, ומאפשר להם להיבדל ממיעוטים אחרים שאינם משרתים בצבא. בשל כך קיימת כלפיהם אהדה רבה יותר בחברה הישראלית, ונכונות גבוהה יחסית לשלב אותם במוסדות המדינה ולהעניק להם מעמד של אזרחות מלאה ושווה לזו של האוכלוסייה היהודית. בהתאם לכך הפכו בכירים מבני העדה שנפלו בפעילויות צבאיות לדמויות מופת במסורת הדרוזית ואזרחים דרוזים הגיעו לדרגות ייצוג דיפלומטיות מכובדות.⁵

ואכן, מחקרים מצביעים על תחושת שייכות חזקה בקרב הדרוזים לחברה הישראלית. במחקר שערך המכון הישראלי לדמוקרטיה נבחנו הבדלים בתחושת השייכות לזהות הישראלית במגזר הערבי על פי גיל. ממצאי המחקר מראים הבדלים בין שלוש הקבוצות: מוסלמים, נוצרים ודרוזים, כאשר על פי נתונים

¹ עבאס, ר., קורט, ד. (2013), "תרומתן של תכניות הלימודים במקצועות: מורשת דרוזית, ספרות ערבית, של"ח וידיעת הארץ לעיצוב הזהות ולהעמקת תחושת האזרחות של המתבגר הדרוזי - חקר מקרה", כתב העת דפים 55, עמ' 59.

² למ"ס, הודעה לתקשורת, 23.4.20.

³ אמרני, ש. הדרוזים - בין עדה לאום ומדינה, קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה, 2010, עמ' 14.

⁴ אמרני, שם.

⁵ אמרני, שם, עמ' 15; ניסן, מ. (2010), "הדרוזים בישראל: שאלה של זהות, המתח בין השתלבות להתנכרות", כיוונים חדשים 22, עמ' 177.

מהשנים 2014 ו-2016 היו הדרוזים הכי גאים בישראליותם. עם זאת, נתונים משנת 2018 מראים דווקא ירידה במידת הגאווה של הדרוזים ועליה דרמטית במידת הגאווה של הנוצרים.⁶

ממחקר נוסף שהסתמך על תשובותיהם של חמישים צעירים דרוזים לשאלון בנושא זהות, עולה כי הם מגדירים את עצמם כערבים, אך אינם מרגישים ערבים לגמרי, או שהם חלק מהאומה הערבית. הזהות הדרוזית בולטת מאוד והלכידות הקבוצתית הדרוזית מחוזקת על ידי גורמים משמעותיים כמו השירות בצה"ל, והעובדה שהכפרים מבודדים למחצה ומאוכלסים על ידי בני העדה בלבד (סגור ועין אל-אסד, למשל) ובכפרים המערובים, כמו מע'אר ושפרעם, למשל, גרים הדרוזים בשכונות משלהם.⁷

דחיית הזהות הערבית בקרב הדרוזים באה לידי ביטוי גם בפוליטיקה הארצית. מבחינה פוליטית, הרי שלדרוזים אף פעם לא הייתה רשימה עצמאית משלהם בבחירות. מסוף שנות השישים ועד שנות התשעים, היה משקלה של מפלגת העבודה מכריע בכפרים הדרוזים כמו דלית אל-כרמל, עוספיה, חורפיש וירכא, וגם בכפרים המערובים שאחוז ניכר מתושביהם הם דרוזים. לאורך השנים בלטה ההזדהות של המצביעים הדרוזים עם מפלגות יהודיות-ציוניות, וזאת בניגוד למגמה של הציבור הערבי אשר הצביע למפלגות ערביות שונות. דפוס זה מצביע בבירור על הקרבה שחשים הדרוזים ליהודים ועל התנערותם הגלויה מהערבים.⁸

עוד נמצא במחקר, כי הפלסטיניות היא מרכיב שמשפיע על הבניית הזהות של הדרוזים, כאשר כמחצית מהם טרחו להזכיר את הנושא על מנת להדגיש שהם אינם תופסים את עצמם כפלסטינים. חלק מהמרואיינים הפגינו התלבטות בנוגע לזהות הפלסטינית, ובעיקר חשו בלבול בנוגע לשאלת ההזדהות עם העם הפלסטיני או עם זהותם הפלסטינית, בשל הקונפליקט המובנה מבחינתם בין להיות פלסטיני ובין להיות ישראלי. החינוך בבית שאינו מזכיר את פלסטין, מצד אחד, והשירות בצבא, מצד שני, מובילים לטענתם לאיבוד הקשר עם העם הפלסטיני.⁹

אך למרות שהדרוזים רואים את עצמם כישראלים לכל דבר, הם חשים כי הם אזרחים מדרגה שנייה הנדחים על ידי היהודים, מופלים לרעה ולא מקבלים את הזכויות המגיעות להם. רבים מהם מקבלים את התחושה שאמנם הם ישראלים, אבל הם לא "שלנו" - היהודים, וכי מדינת ישראל מתייחסת אליהם כמו אל שאר הערבים על אף תרומתם המשמעותית לחברה. חלקם אף רואים קושי גדול להיות ישראלים, כאשר המדינה מוגדרת כמדינה יהודית, ורואים בדת היהודית מכשול משמעותי בפני כניסה לחברה הישראלית.¹⁰

ואכן, בשנים האחרונות נשמעים בקרב הדרוזים יותר ויותר קולות המביעים חוסר שביעות רצון מיחס המדינה אליהם, וטוענים לקיפוח ולאפליה, מה שבא לידי ביטוי בהצהרות והפגנות כנגד מדיניות הממשלה ודרישה לתמורה ממשית על נאמנותם למדינה. במהלך השנים העכירו מספר

⁶ עומר, פ. "בין זהות ומגדר במגזר הערבי", המכון הישראלי לדמוקרטיה, 22.1.19.

⁷ ניסן, שם, עמ' 179.

⁸ ניסן, שם, עמ' 180.

⁹ חלבי, ר. אזרחים שווי חובות: זהות דרוזית והמדינה היהודית, רעננה, הקיבוץ המאוחד, 2006, עמ' 70-71.

¹⁰ חלבי, שם, עמ' 76-78.